

A JÁSZBERÉNYI KÖZÉPKORI FERENCES TEMPLOM BAROKK ÁTALAKÍTÁSA

THE BAROQUE RENOVATION OF THE MEDIEVAL FRANCISCAN CHURCH OF JÁSZBERÉNY

Turi Olivér

Debreceni Egyetem, Műszaki Kar, Építésmérnöki Tanszék. Debrecen, Magyarország. turioliver25@gmail.com

Abstract

This study discusses the Franciscan church in Jászberény, originally built in the Middle Ages. The methods of Bauforschung/building archaeology were used in the attempt to create a theoretic reconstruction of the church's former appearance, involving laser scanning and point cloud data. The re-search focused mainly on the attic space, more specifically, on the question of the former vaults of the church.

Keywords: Baroque, Franciscan order, laser scanner, Jászberény, Gothic.

Összefoglalás

Tanulmányomban a középkorban épült jászberényi ferences templom vizsgálatával foglalkozom. A Bauforschung-módszertan segítségével kísérletet tettem a templom egykori megjelenésének elvi rekonstrukciójára, lézerszkenneres felmérés és pontfelhő-feldolgozás alkalmazásával. Kutatásom nagy részben a padlástérre irányult, hogy választ találjak az egykori középkori boltozatot érintő kérdésekre.

Kulcsszavak: barokk, ferences rend, lézerszkennér, Jászberény, gótika.

1. A templom vizsgálata

1.1. Történelmi háttér

A tanulmányomban vizsgált templom a jászberényi barátok temploma, az egykori ferences kolostor részét képező templom. A város a mai Jász-Nagykun-Szolnok megyében, a Jászság központjában helyezkedik el. A terület a középkorban nem képezte részét a Szent István által alapított 48 vármegyének. A Jászkun kerület független területi egység volt, adómenetességgel rendelkezett, és közvetlenül a király alá tartozott. A török hódoltság alatt olvadt be a vármegyerendszerbe, majd a Dózsa György-féle felkelésben való szerepvállalás miatt elvesztette adómentességét, és a XVIII. században vált önálló adózó kerületté. Mai nevének utolsó tagját vélhetőleg a Szent Gellért-mondból ismert, Gellért kísérőjeként megjelenő Szaunik ispánról, a megye első számú várispánjára

ról kaphatta. Nevének első két tagja pedig a Zagya menti térségre letelepített jász és kun népcsoportoktól eredeztethető. [1] Vélhetőleg már a domonkos szerzetesekkel egyidejűleg megkezdtek a pogány népek térítését. Erre bizonyítékként szolgál többek között III. Miklós pápa 1278. október 7-én írt bullája is, amelyben a pápa utalást tesz a térségben működő ferencesekre. Végül a ferences rend ért el kimagasló sikert a jászkunok integrálásában. A templomépítés részben az I. Mátyás idejében bekövetkező gazdasági növekedésnek is volt köszönhető. A jászok az építés megkezdése előtt I. Mátyástól kértek engedélyt. Ezt bizonyítja a vatikáni levéltárban őrzött korabeli hiteles levél másolata, melynek címzettje IV. Sixtus pápa volt, és Mátyás király küldte a ferences rend magyar tartományának magas rangú alakjával, Igali Fábiánnal 1472-ben. Habár a templom építésének körülményeiről sok konkrétumot nem tudunk,

újabb művészettörténeti kutatások arra tesznek utalást, hogy létezett Magyarországon egy ferenccs rendi építőműhely, amely a visegrádi udvar támogatását is élvezte. [2] 15–17. p.

1.2. A templom helyszíni vizsgálata

1.2.1. Témaválasztás

A templomválasztás során a személyes kötődésen kívül nagy szerepet játszott az a teljes egészében máig meg nem válaszolt kérdés, miszerint a templomhajó boltozott, vízszintes fáfödémrel fedett vagy nyitott fedélszékes volt-e. A kérdésre folyóiratokat és építéstörténettel kapcsolatos publikációkat olvasva nem találtam egyértelmű választ, ezért ez vált kutatásom fő kérdésévé. Vizsgálataimat Bauforschung-módszertan segítségével végeztem, mely során az épületet tekintettem tanulmányom elsődleges forrásának. A templom egyhajós, a hajónál keskenyebb poligonális szentéllyel, középkori falakkal, amelyeket nagy méretű, lépcsős támpillérek támasztanak kívülről.

1.2.2 A középkori boltozat

A legfontosabb megfigyelhető nyom ezzel kapcsolatban a padlástérben, a jelenlegi boltozat csatlakozási vonala fölött 2,15 -m magasságban, a hajó falának vakolt volta. Tényként kezelhetjük, hogy a középkorban a padlást nem vakolták.

Ez arra enged következtetni, hogy a templomhajó belmagassága eredetileg magasabb volt. Ezt az állítást az is alátámasztja, hogy a hajó déli falában megfigyeltem a középkori, gótikus csúcsíves ablak maradványait is. Az épület nyugati oldala felé haladva még két másik ablakrészletet találhatunk, ami valószínűvé teszi egyrészt, hogy a

középkori templom hajóját három ablak világította meg déli oldalról, másrészt pedig egyértelművé teszi, hogy a templomtér belmagassága valóban magasabb volt a mai állapotához képest. Ezt a megfigyelést követően boltvállakat vagy egyéb, boltozatra utaló jeleket kerestem a falon, de keresésem eredménytelenül zárult. Tehát ha elfogadjuk, hogy a templom belmagassága megközelítőleg 2,15 m-rel magasabb volt, ám a szakszon egyáltalán nem találhatunk boltozásra utaló jeleket, véleményem szerint levonhatjuk azt a következtetést, miszerint a templom hajója ténylegesen boltozatlan volt. Ehhez hozzájárul az a tény is, hogy a tornyon keresztüli megközelítéskor a szentély feletti padlászrészből a hajó feletti padlászrészbe való eljutáshoz egy magas tűzfalon kellett átmászni.

A tűzfal funkciójából adódóan a tűz terjedését gátolja, ám amennyiben a teljes templomtér boltozva van, nincs rá ezen a helyen feltétlenül szükség. Mivel az északi és déli falakon nem találunk gerendafészkeket, valószínűbb, hogy nyitott fedélszéke volt a hajónak, de ennek alátámasztására nem találtam konkrét bizonyítékot.

1.2.3. A nyugati oromfal vizsgálata

A padlás további vizsgálata során részletesen szemrevételeztem a nyugati oldal oromfalát. A háztörténet alapján tudjuk, hogy a fal szélei eredetileg meredekebb szöveget zártak be, de a XVII. században az oromfal tetejét lerobbantották. A fal nem szenvedett nagyobb károkat, de a tető dőlésszögét kisebbre vették, így csökkentették a fal magasságát is. Megfigyelve az oromfalat, több érdekesség is feltűnhet. Egyrészt a fal két oldalán 3-3 gerendafészeknek tűnő lyuk található, ám ami

1. ábra. A padláson található befallazott, csúcsíves középkori ablak maradványai

2. ábra. A padlás oromfalán található három kisebb és egy nagyobb áthidaló funkciójú kővel kitámasztott rés

érdekesebb, hogy a gerendafészkek alatt két nagyobb méretű lyukat figyelhetünk meg. Az egyik felett jellegzetesen faragott, nagy méretű követ is találhatunk, amely első ránézésre áthidalónak tűnik. Közelebről megvizsgálva a déli fal felőli gerendafészkeket, látható, hogy egy fagerenda fut keresztül rajtuk. Úgy gondolom, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy a falban lévő nagyobb lyukak kis méretű, gótikus padlásbevilágítók lehettek.

1.2.4 A falak szerkezeti biztosítása

A padláson megfigyelhető, hogy a templom északi és déli falát és a hevederíveket vonóvasak húzáka össze, hogy megakadályozzák a falak további nyílását. Az 1868. június 21-én bekövetkezett földrengés nagy károkat okozott az épületben, ezt követően júliusban, augusztusban és szeptemberben is földrengések rázták meg a templomot.

A korabeli leírások alapján a templomot az összeomlás fenyegette. A ferences rend Szódy József építésszel kötött szerződése alapján 1868 októberében kezdték el a vonóvasak felhelyezését, hogy az elszennvedett károk javítását először a falak összehúzásával kezdjék. A munkálatokat október 10-re fejezték be.

1.2.5 A déli kapuzat

A templomhajó déli oldalának falában 1925-ben gótikus pálcatagos kapuzatot tártak fel. A kapuzat alja a templom mai padlószintjénél 1,4 m-rel mélyebben helyezkedett el. Későbbi vizsgálatok bebizonyították, hogy a kapuzat a kolostorból történő bejárást biztosította, és nem kriptalejáratként szolgált, ahogy azt először feltételezték. [2] 35–51. p. A padlószint megemelése vélhetőleg a

Zagyva folyó közelségének volt köszönhető. Mivel a kolostor a folyóparti mocsaras területre épült a védehetőség miatt, így a talajvíz okozta problémák lehettek a padlószint megemelésének okai. A Jász Hírlap 1939. december 30-án megjelent számában olvashatjuk Komáromi József cikkét, amelyben említést tesz arról, hogy a frissen feltárt, jó állapotú kaput a templom gyóntatófolyosóján dolgozó festő lelkesen bevakolta, ezáltal a kapuzat károkat szenvedett, amelyeket a restaurálással sem lehetett helyreállítani. [3]

1.3. A templom története

1.3.1 A barokk átalakítás történelmi háttere

A török hódoltságot és a Rákóczi-szabadságharcot követően a Magyar Királyság lakosságának száma meglepő módon nem mutatott nagymértékű csökkenést, ám Európa további országainak növekedéséhez képest stagnált. I. Lipót és Mária Terézia betelepítési politikája során az országban elterjedtek a nemzetiségek, ám a betelepítésnek fontos aspektusa volt, hogy a betelepült nemzetiségek keresztény vallásúak legyenek. Ez pedig egyértelműen az egyházközségek növekedéséhez vezetett, ami a templomok bővítésének szükségét vonzotta magával.

1.3.2 Barokk újjáépítés

A templom újjáépítése a XVIII. században vette kezdetét. Az újjáépítésre hatással volt Luther Mártonnak 1517. október 31-én a wittenbergi vártemplom kapujára kiszögeezett 95 tétele. Ez a cselekedet indikátorként szolgált az Európán végigsöprő reformációs mozgalmak kialakulásában. Luther tanai építészeti szempontból fontos adalékot jelentenek, a középkori puritán értékrend megőrzése szempontjából. Válaszként a katolikus egyház ellenreformációs mozgalmat indított, mely értékrendjében közelebb állt a barokk által képviselt fényűzéshez. A templom középkori részének átalakítása főleg tönkremenetelének és megsemmisülésének volt betudható, néhány elemet viszont a barokk stílusba való integrálás miatt alakítottak át. A barokkban nagy szerepet játszó fény bejutása érdekében a hajó és a szentély északi oldalán 3 és 2 nagy méretű ablakot alakítottak ki, ugyanakkor az új boltozat miatt bekövetkező belmagasság-csökkenés következtében a hajó déli oldalának három gótikus ablakát be kellett falazni. Helyükön kisebb ovális ablakok kerültek kialakításra. A pálcatagos gótikus kapuzat befalazása a padlószint megemelése miatt történt. Az átjárás érdekében a déli fal nyugati irányú, 2. és 3. pillére között került kialakításra

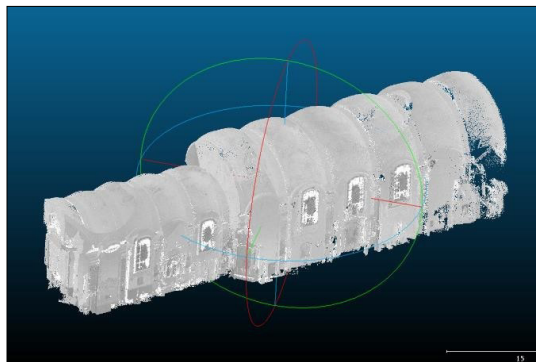
3. ábra. A falak, a boltozat és a tetőszerkezet kapcsolatát biztosító vonóvasak. A szerző fotója.

az új kapuzat. A torony újjáépítését a háztörténet szerint az orgonakarzattal egyidejűleg, 1715 előtt már elkezdték. A középkori alapokra épített barokk tornyot vélhetőleg az 1720-as évre befejezték, mivel ekkor helyezték fel rá a barokk toronysisakot. Végül a legjellegzetesebb barokk átalakítás az orgonakarzat kialakítása volt, mivel az orgona fontos szerepet játszott a szertartások során. Az orgonakarzat kialakítása párhuzamba hozható szinte minden, ma is használatba lévő középkori templommal. 1769-ben a szentély boltzatát is, a hajóhoz hasonlóan, csehsüvegboltzatra cserélték. A templom 1780-ban érte el az ellenreformáció által megkívánt, impozáns barokk kinézetét. [2] 65–72. p.

1.4. A templom felmérése

1.4.1 Lézerszkenneres felmérés

A templom belsejében lézerszkenneres felmérést végeztünk. A felmérést a Debreceni Egyetem Építőmérnöki Tanszékének tulajdonában lévő Stonex lézerszkennerral hajtottuk végre. A belső felmérés során két állást rögzítettünk a szentélyben, és két állást a hajóban. Minden állás során 360°-os felvételt készítettünk. A folyamat működése úgy zajlik, hogy a vízszintezett, állványra állított szkennel 360°-os szögben lézert vetít, amely a felületről visszaverődik. A visszaverődés idejéből a lézer meghatározza a pont távolságát. A rögzített pontokból pontfelhőt hoz létre. Fontos a minél több állásból való felvétel készítése, mivel takarás esetén egyes részekről nem tud pontot felvenni a rendszer, ezért a későbbi pontfelhő-generáláskor a területről nem kapunk felhasználható adatot. A rögzített pontokat a szkennel saját programja segítségével PTX-formátumba formáztam, majd Cloud Compare szoftver használatával a négy részleges pontfelhőből egy egészet hoztam létre. Az elkészült pontfelhő alakítása és egyszerűsítése a Meshlab nevű programmal történt, majd az elkészült modellt elmentettük Blender

4. ábra. A szkennel rögzített pontok pontfelhőbe való egyesítésével létrehozott háromdimenziós modell. A szerző munkája

3D segítségével, és a 3D-nyomtatáshoz egy hasáb belsejébe helyeztük, negatív térként, a templom belterének metszetét.

2. Következtetések

Megfigyeléseim alapján a középkori templomok barokk átalakításait két csoportra tudjuk bontani: a helyreállításból és a korszerűsítésből adódó átalakításokra. Ezen túlmenően pedig beszélhetünk additív átalakításokról is, melyek bővítéssel járnak. Tovább lépési lehetőségek: az itt kialakított módszertannal további, hasonló templomok vizsgálata.

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni Dr. Bereczki Zoltán és Bíró Edina Anita munkáját, akik nélkül ez a cikk nem jöhetett volna létre.

Szakirodalmi hivatkozások

- [1] Kristó Gy.: *Fejezetek az Alföld középkori történetéből*. Szeged: Dél-alföldi Évszázadok. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2003. 104–110.
- [2] Szántó K.: *A jászberényi ferences templom története*. Ecclesia. Budapest, 1974.
- [3] Komáromi J.: *Jász Hírlap*. In: Műemlékek Országos Bizottsága, 20/1940.